

دیپلماسی انرژی چین در حوزه دریای خزر و تأثیر آن بر روی امنیت انرژی اروپا

عباس ملکی^۱

امیرمحمد مغانی^۲

درجه مقاله: علمی - پژوهشی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۱۰/۲۰

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۳/۲۱

^۱ نویسنده مسئول، دانشیار سیاست‌گذاری انرژی، دانشگاه صنعتی شریف Maleki@sharif.edu

^۲ کارشناس ارشد مطالعات منطقه‌ای آسیا مرکزی و قفقاز، دانشکده بیمه اکو، دانشگاه علامه طباطبائی Ammmiir76@gmail.com

چکیده

در نظام اقتدارگرایز بین‌الملل هیچ قدرت برتری وجود ندارد که بتواند قانون و نظم را در سیاست بین‌الملل اجرا کند. از این رو، دولت‌ها برای تأمین امنیت خود باید بر توان‌مندی‌های داخلی خود تکیه کنند. چین برای رشد پایدار اقتصاد خود نیاز به تأمین بی‌وقفه انرژی دارد. این کشور تلاش می‌کند تا مسیرهای واردات انرژی خود را از طریق خطوط لوله تنوع بخشد. هم‌چنین پس از حمله روسیه به اوکراین در سال ۲۰۲۲، اروپا سعی کرده است تا مسیرهای واردات انرژی خود را از روسیه متنوع کند. منابع حوزه‌ی خزر جایگزینی برای هر دو طرف است. سؤال اصلی مقاله این است که آیا روندهای همکاری در حوزه دریای خزر در بخش انرژی از نظر وابستگی متقابل به سمت چین است یا اروپا؟ در پاسخ، این فرضیه مطرح می‌شود که رشد پایدار مصرف انرژی چین و درگیری‌های کمتر در شرق دریای خزر باعث شده است تا همکاری‌های کشورهای حوزه‌ی خزر در بخش انرژی با چین نسبت به اروپا بیشتر باشد. نتایج نشان می‌دهد که چین رشد تولید ناخالص داخلی و شاخص توسعه انسانی پایداری را پس از اصلاحات اقتصادی خود تجربه کرده است. هم‌چنین، دیپلماسی انرژی چین در حوزه‌ی خزر با سه مفهوم ابتکار کمربند و جاده، سازمان همکاری شانگهای، و همکاری متقابل با کشورهای حوزه‌ی خزر تعریف می‌شود. به‌علاوه، درگیری‌های پیرامون حوزه‌ی خزر در غرب ماهیتی ژئوپلیتیکی دارد اما در شرق ماهیتی داخلی دارد. بنابراین روندهای موجود در حوزه‌ی خزر باعث شده است که گرایش کشورهای حوزه‌ی خزر به سمت چین باشد.

• واژگان کلیدی

اروپا، امنیت انرژی، چین، حوزه خزر، دیپلماسی انرژی.

چین برای حفظ نرخ رشد اقتصادی خود نیاز به واردات بی‌وقفه انرژی دارد. این کشور برای تأمین نیاز انرژی خود به واردات گاز از دریای خزر توجه ویژه‌ای دارد. بر اساس بریتیش پترولیوم^۱ مصرف گاز طبیعی چین در سال ۲۰۲۱ برابر با ۳۷۸.۷ میلیارد مترمکعب بوده است (BP, 2022a). بریتیش پترولیوم پیش‌بینی می‌کند که مصرف گاز طبیعی چین در سال ۲۰۵۰ به ۷۰۰ میلیارد مترمکعب افزایش یابد و در این زمان، چین تنها ۲۸۰ میلیارد مترمکعب گاز می‌تواند تولید کند (مرکز مطالعات زنجیره‌ی ارزش، ۱۴۰۰). بنابراین مابقی نیاز خود را باید از کشورهای خارجی وارد کند. چین به دنبال واردات انرژی خود از طریق خطوط لوله از حوزه‌ی دریای خزر است. واردات انرژی از طریق خطوط لوله به چین کمک خواهد کرد که از وابستگی خود نسبت به تنگه مالاکا بکاهد و امنیت واردات انرژی خود را بهبود ببخشد.

از طرف دیگر پس از حمله روسیه به اوکراین در سال ۲۰۲۲ اتحادیه اروپا یکی از مصرف‌کنندگان انرژی به دنبال تنوع بخشیدن به مسیرهای واردات انرژی است. منطقه حوزه‌ی خزر یکی از مسیرهای جایگزین برای تنوع بخشیدن به انرژی برای اتحادیه اروپا است. وضعیت نابسامان جهان، بازی بزرگی را میان قدرت‌های بزرگ در حوزه‌ی خزر بر سر منابع طبیعی به راه انداخته است. سؤال اصلی در این زمینه عبارت است از: آیا روندهای انرژی در حوزه‌ی دریای خزر از نظر وابستگی متقابل به سمت چین است یا اروپا؟

در پاسخ، این فرضیه مطرح می‌شود که رشد پایدار مصرف انرژی چین و درگیری‌های کمتر در شرق دریای خزر باعث شده است تا روندهای همکاری‌های کشورهای حوزه‌ی خزر با چین نسبت به اروپا بیشتر باشد. برای تجزیه و تحلیل موضوع از مفروضات سه نظریه وابستگی متقابل، امنیت انرژی، و پایداری (توسعه کشورهای نفت خیز) استفاده می‌کنیم. نتایج پژوهش نشان می‌دهد نرخ رشد تولید ناخالص داخلی و شاخص توسعه انسانی چین باعث شده است که این کشور رشد اقتصادی خوبی را در طول سال‌ها تجربه کند. از این‌رو، چین برای حفظ آن نیازمند تأمین امنیت انرژی است. بنابراین دیپلماسی انرژی چین در حوزه‌ی خزر اهمیت می‌یابد. درگیری‌های غرب دریای خزر ماهیتی ژئوپلیتیکی دارد و روسیه نقش موثری را در این درگیری‌ها ایفا می‌کند. با این حال در شرق دریای خزر درگیری‌ها ریشه داخلی دارد. چین و

^۱. British Petroleum

روسیه نیز در قالب سازمان همکاری شانگهای و سازمان پیمان امنیت جمعی از دولت‌های کشورهای حوزه‌ی خزر در صورت درگیری حمایت می‌کنند. لذا این روندها باعث گرایش کشورهای خزر به سمت چین شده است. روندهای موجود می‌تواند برنامه‌های اتحادیه اروپا را برای تأمین بخشی از امنیت انرژی خود از دریای خزر را با چالش‌های گوناگون روبه‌رو کند. به علاوه مطالعات بسیاری درباره‌ی رقابت قدرت‌های بزرگ، سیاست خارجی و امنیت انرژی کشورهای حوزه‌ی خزر انجام شده است. در ادامه به مواردی از آنها اشاره خواهد شد.

کوبیک (Kubicek, 2013) به تحلیل سیاست خارجی قدرت‌های بزرگ در حوزه خزر می‌پردازد. سیاست خارجی روسیه در منطقه بر حفظ سیاست سلطه در خارج نزدیک استوار است اما ایالات متحده تلاش می‌کند تا با ساخت خطوط لوله غیرروسی از نفوذ روسیه در حوزه انرژی منطقه بکاهد. هم‌چنین چین به عنوان دیگر بازیگر در منطقه سرمایه‌گذاری‌های زیادی را در زیرساخت‌های کشورهای حوزه‌ی خزر انجام داده است و خطوط لوله به سمت شرق احداث کرده است. استگن و کوزنیر (Kusznir & Stegen, 2015) رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای را در حوزه‌ی دریای خزر تحلیل کرده‌اند. کشورهای دریای خزر از سرمایه‌گذاری‌های چین که میلیاردها دلار ارزش دارد استقبال زیادی می‌کنند. هم‌چنین کشورهای شرق دریای خزر به دلیل دسترسی محدود به غرب و استقلال از روسیه برای صادرات و واردات کالاها به چین به عنوان بازار جایگزین روی آورده‌اند. قره تایف و هال (Karatayev & Hall, 2020) عملکرد امنیت انرژی در حوزه خزر را تحلیل کرده‌اند. آن‌ها معتقدند که راهبرد امنیت انرژی قزاقستان و روسیه در دسترس بودن منابع انرژی مقرون به صرفه برای تضمین پیشرفت اجتماعی و اقتصادی است اما راهبرد امنیت انرژی ایران و آذربایجان جذب فن‌آوری و زیرساخت‌های پیشرفته برای بهبود اقتصاد و دستیابی به اهداف ژئوپلیتیکی است و هم‌چنین عوامل محیطی نقش مهمی در امنیت انرژی ترکمنستان و ازبکستان دارند. هاینریش و پلینز (Heinrich & Pleines, 2015) به ارزیابی تصمیم‌گیری نخبگان کشورهای جمهوری آذربایجان، قزاقستان، و ترکمنستان در حوزه‌ی خزر درباره‌ی پروژه‌های مختلف خطوط لوله می‌پردازند. این تحلیل بر اساس ۱۵۰۰ گزارش تلویزیونی از شبکه‌های تلویزیون ملی کشورهای آذربایجان، قزاقستان، و ترکمنستان است. یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد که گزینه‌های ترجیحی خط لوله صرفاً بازتابی از فشارهای ژئوپلیتیکی نیستند. از جمله این ملاحظات می‌توان به نگرانی‌های ژئوپلیتیکی و علاقه به حداکثر رساندن سود اشاره کرد. علاوه بر این، روابط با کشورهای

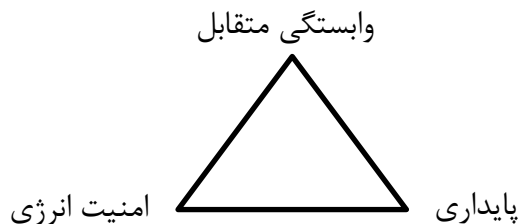
همسایه و متنوع‌سازی راه‌های صادراتی نقش مهمی را در استدلال‌های مربوط به پروژه‌های خطوط لوله ایفا می‌کند.

بسیاری از پژوهش‌هایی که در این حوزه انجام شده است صرفاً به رقابت قدرت‌های بزرگ بر سر منابع طبیعی، سیاست خارجی کشورها در حوزه دریای خزر، امنیت انرژی کشورهای حوزه دریای خزر و یا سیاست خطوط لوله در حوزه دریای خزر می‌پردازد. پژوهش حاضر با توجه به پیچیدگی‌های ژئوپلیتیکی به وجود آمده در حوزه امنیت انرژی در سال ۲۰۲۲ به بررسی دیپلماسی انرژی چین در حوزه دریای خزر می‌پردازد؛ چرا که چین برای رشد پایدار اقتصاد خود به تأمین پایدار انرژی نیاز دارد و حوزه دریای خزر یکی از تأمین‌کنندگان انرژی چین است. هم‌چنین در نتیجه به چالش کشیده شدن امنیت اروپا پس از تهاجم روسیه به اوکراین، این قاره برای تأمین انرژی و کاهش وابستگی خود به روسیه، به دیگر مناطق دنیا از جمله دریای خزر توجه دارد. بنابراین با توجه به نیاز روز افزون چین به منابع انرژی برای رشد پایدار اقتصاد خود، به دیپلماسی انرژی این کشور در حوزه دریای خزر و تأثیر آن بر روی امنیت انرژی اروپا با کمک مرزهای مشترک مفروضات سه نظریه وابستگی متقابل، امنیت انرژی و پایداری (توسعه کشورهای نفت خیز) می‌پردازیم.

مقاله حاضر ابتدا به چارچوب مفهومی اشاره می‌کند و سپس به بررسی دیپلماسی انرژی چین در حوزه دریای خزر، درگیری‌های پیرامون آن، و امنیت انرژی اروپا می‌پردازد.

چارچوب مفهومی

چارچوب مفهومی پژوهش حاضر بر پایه مرزهای نظریات وابستگی متقابل، امنیت و پایداری انرژی به شرح زیر است:

۱- وابستگی متقابل

وابستگی متقابل به شرایطی اشاره دارد که در آن کشورها اثرات متقابلی بر یکدیگر دارند (Nye, 1987: 730). هم‌چنین وابستگی به تأثیر پذیری از بازیگران خارجی اشاره دارد و می‌تواند تمایزی از همکاری و رقابت میان بازیگران باشد. وابستگی متقابل شامل دو مفهوم حساسیت و آسیب‌پذیری است. از نظر سیاسی، حساسیت عبارت است از تمایل به مقابله با تأثیرات خارجی قبل از تغییر سیاست‌ها و بهره‌برداری از آنها اما آسیب‌پذیری به هزینه تأثیرات خارجی تحمیل شده بر بازیگر حتی پس از تغییر سیاست‌ها اشاره دارد (Coate et al., 2015).

۲- امنیت انرژی

بنجامین سواکول^۱ امنیت انرژی را در چهار مفهوم بیان می‌کند: در دسترس بودن، مقرون به صرفه بودن، بهره‌وری و حفاظت از محیط زیست. در دسترس بودن: به معنای تأمین انرژی، خدمات بدون وقفه و به حداقل رساندن واردات انرژی است.

مقرون به صرفه بودن: مقرون به صرفه بودن به معنای فراهم آوردن انرژی بی‌وقفه با قیمت مناسب است. هنگامی که قیمت سوخت دارای نوسان است، تأمین‌کنندگان در برنامه‌ریزی خود برای سرمایه‌گذاری درست با مشکل مواجه خواهند شد.

بهره‌وری/انرژی: بهره‌وری انرژی به معنای دستیابی به بالاترین سطح فرآوری انرژی و به حداقل رساندن اتلاف انرژی است. برای افزایش بهره‌وری انرژی می‌توان از رویکردهای مختلفی مانند کاهش مصرف بی‌رویه انرژی، جایگزینی سوخت‌ها (به عبارت دیگر متنوع کردن سبد مصرف انرژی) و تغییر الگوی مصرف نام برد.

حفاظت از محیط زیست: گسترش پایداری اجتماعی و زیست‌محیطی از اجزای ضروری حفاظت از محیط زیست است. در تعریف حفاظت از محیط زیست می‌توان به حداقل رساندن تخریب محیط زیست و پایبندی به هنجارهای حقوق بشر و قوانین حکمرانی مناسب در حوزه محیط زیست اشاره کرد (Sovacool, 2012: 52).

دو مفهوم حساسیت و آسیب‌پذیری وابستگی متقابل کشورها در حوزه امنیت انرژی اهمیت دارد. حساسیت کشورهای واردکننده انرژی در وابستگی متقابل اینگونه تعریف می‌شود: سهم

^۱. Benjamin Sovacool

انرژی وارداتی در کل تقاضای انرژی. هم‌چنین به‌منظور ارزیابی آسیب‌پذیری وابستگی متقابل، باید جایگزین‌های انرژی وارداتی و هزینه‌های تغییر منبع انرژی مصرفی در نظر گرفته شود (Güney & Korkmaz, 2014: 36). به‌عنوان مثال، دو کشور که هر کدام ۳۰ درصد تقاضای نفت خود را وارد می‌کنند، به‌طور مشابه نسبت به افزایش قیمت حساس هستند. دولت اول می‌تواند منابع داخلی را با هزینه کم تغییر دهد اما دولت دوم نمی‌تواند به راحتی جایگزین کند. بنابراین، دولت دوم آسیب‌پذیرتر از دولت اول است.

مفاهیم موثر بر حساسیت‌ها و آسیب‌پذیری‌های وابستگی متقابل در امنیت انرژی:

۱. تنوع ترکیب سبد مصرف سوخت؛
۲. وابستگی به واردات و قابلیت جایگزینی سوخت؛
۳. تمرکز بازار (غلبه کشورهای معدودی در کل تجارت انرژی)؛
۴. واردات از مناطق بی ثبات از نظر سیاسی؛ (International energy agency, 2007).

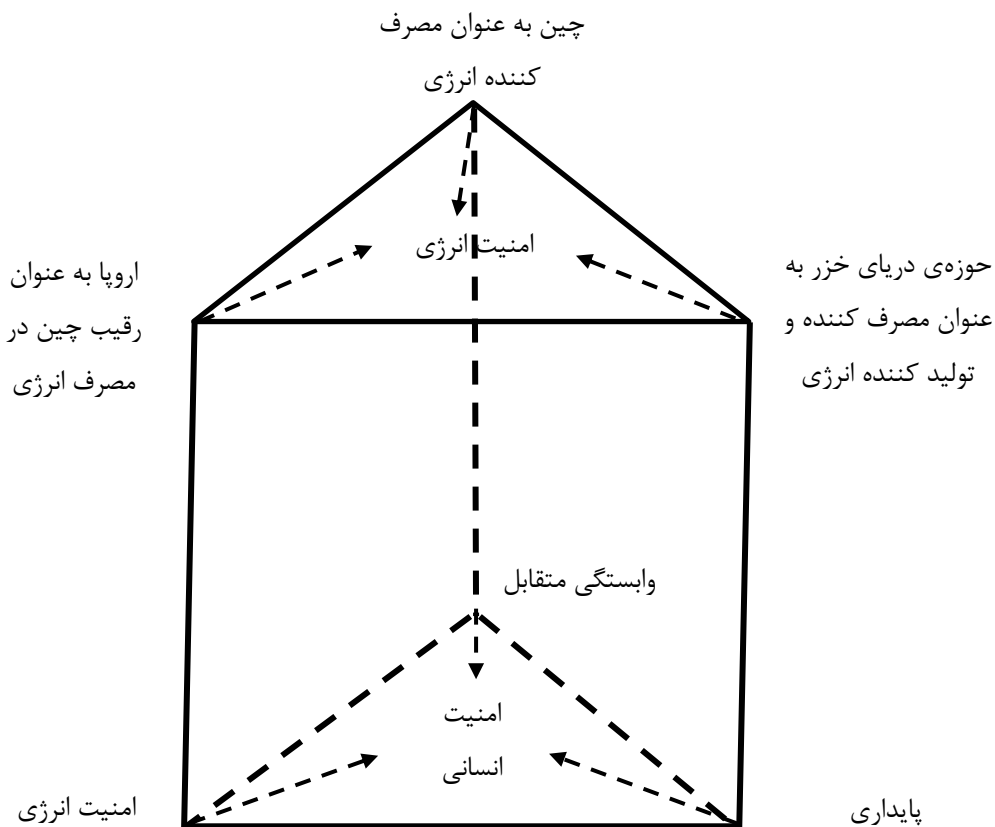
۳- پایداری (توسعه کشورهای نفت خیز)

اگر بخواهیم یک کشور را به‌عنوان هژمون در بخش انرژی در نظر بگیریم، پیش‌نیازهایی باید برآورده شود: ۱. دسترسی به منابع انرژی، ۲. دسترسی به منابع مالی کافی، ۳. فن‌آوری‌ها، ۴. بازارهای صادراتی متنوع (Adibe et al., 2018: 6). در وابستگی متقابل نامتقارن، اگر واردکننده انرژی یا صادرکننده انرژی، آسیب‌پذیری کمتری نسبت به دیگری داشته باشد فرصت‌های بیشتری برای تأثیرگذاری بر نتیجه معاملات به نفع خود دارد (Glaser, 2013).

بر اساس نظریه نفرین منابع، درآمد حاصل از فروش منابع طبیعی، دولت‌ها را از درآمدهای مالیاتی بی‌نیاز و از شکل‌گیری یک نظام دموکراتیک جلوگیری می‌کند. شهروندانی که مالیات کمتری می‌پردازند، تمایل کمتری به پاسخ‌گویی دولت و بهبود نهادها دارند. هم‌چنین از تشکیل نهادهای اجتماعی جلوگیری می‌کند و درآمدهای نفرین شده منابع مانع از نوسازی اقتصاد می‌شود. مفهوم فراوانی منابع طبیعی امری نسبی است و همه کشورها برای دستیابی به توسعه به منابع طبیعی نیاز دارند و بدون آن، تولید غیرممکن است. در واقع، منابع طبیعی اگر با فن-آوری، نظام‌های سیاسی کارآمد و نیروی کار توانمند ترکیب شوند، می‌تواند سطح توسعه را افزایش دهد (Asiedu & Lien, 2010: 4).

شکل ۱ نشان می‌دهد که کشور چین، اتحادیه اروپا و حوزه دریای خزر برای دستیابی به امنیت انسانی به امنیت انرژی نیاز دارند.

شکل ۱: امنیت انرژی و امنیت انسانی

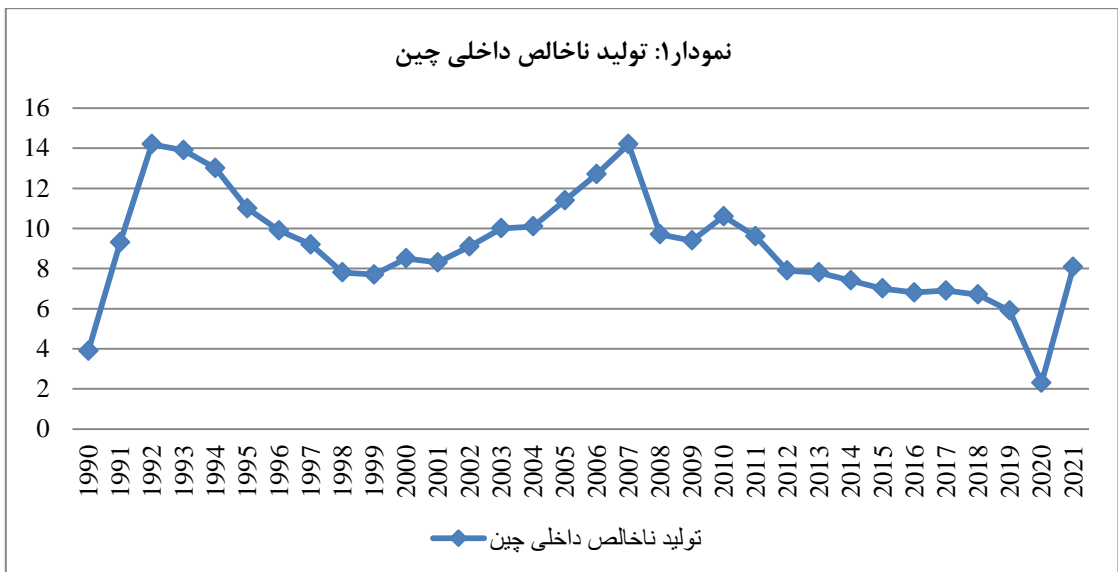
منبع: نگارندگان

رشد اقتصادی پایدار چین

از اواخر دهه ۱۹۷۰ اقتصاد چین که اصلاحات اقتصادی خود را آغاز کرد، نرخ رشد بالایی را به صورت سالانه داشته است. نرخ رشد تولید ناخالص داخلی اغلب به عنوان شاخصی برای ارزیابی سلامت اقتصاد مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ چراکه اطلاعاتی درباره حجم اقتصاد ارائه می‌کند. بنابراین، افزایش تولید ناخالص داخلی به عنوان نشانه‌ای از عملکرد خوب اقتصاد تفسیر می‌شود. هنگامی که تولید ناخالص داخلی به‌طور قابل توجهی رشد می‌کند، بازار کار کشور نیز بهبود

پیدا می‌کند، زیرا شرکت‌ها کارگران بیشتری را برای کارخانه‌های خود استخدام می‌کنند و مردم درآمد بیشتری کسب می‌کنند (Odutola, 2020). در ادامه رشد اقتصادی پایدار چین را بر اساس تولید ناخالص داخلی آن بررسی کنیم.

نمودار ۱ میانگین رشد تولید ناخالص داخلی چین از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۱ برابر با ۹.۰۷٪ در سال نشان می‌دهد. در مقایسه با تولید ناخالص داخلی کشورهای بریکس (BRICS) (برزیل، روسیه، هند، چین و آفریقای جنوبی)، چین رتبه اول را دارد و رتبه دوم را در رتبه‌بندی جهانی دارد. همه‌گیری کووید-۱۹ در سال ۲۰۱۹ منجر به کاهش ۲.۲-۳.۰۹٪ تولید ناخالص داخلی و کاهش ۱.۵۶-۲.۴۸٪ مصرف انرژی چین شده است (Wang & Wu, 2021: 19).

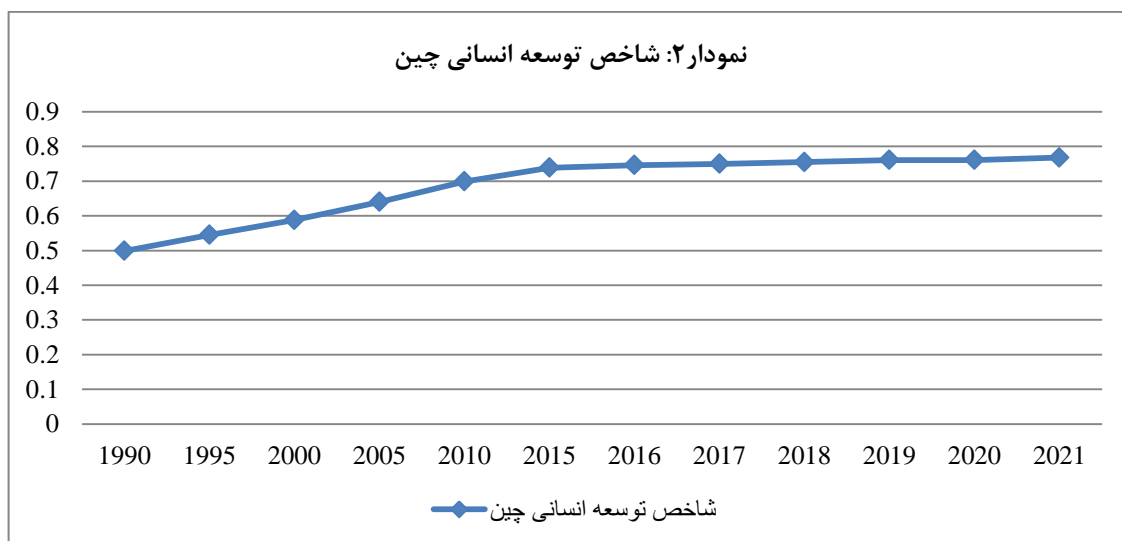
منبع: (Statista, 2022)

برای درک بهتر رشد پایدار اقتصاد چین به بررسی شاخص توسعه انسانی این کشور نیز می‌پردازیم. افزایش امید به زندگی در کشورهای در حال توسعه به جای افزایش بار مالی هزینه‌های بازنشستگی و مراقبت‌های بهداشتی افراد مسن، با حفظ نیروی کار به مدت طولانی‌تر، کمک ارزشمندی به اقتصاد می‌کند. به عبارت دیگر، افزایش امید به زندگی در کشورهای در حال توسعه منجر به رشد اقتصادی می‌شود (Gulcernal, 2020: 344).

بر اساس گزارش برنامه توسعه سازمان ملل در سال های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵، کشورها به چهار گروه تقسیم می‌شوند:

- شاخص توسعه انسانی بسیار بالا (۰,۸۰۰-۱,۰۰۰)؛
- شاخص توسعه انسانی بالا (۰,۷۰۰-۰,۷۹۹)؛
- شاخص توسعه انسانی متوسط (۰,۵۵۰-۰,۶۹۹)؛
- شاخص توسعه انسانی پایین (۰-۰,۵۴۹)؛

نمودار ۲ شاخص توسعه انسانی چین را در سال ۱۹۹۰ در سطح پایین نشان می‌دهد اما در طول سال ها، شاخص توسعه انسانی چین افزایش یافته است. در سال ۲۰۲۱ شاخص توسعه انسانی چین در سطح بالایی قرار گرفت. رشد تولید ناخالص داخلی و شاخص توسعه انسانی چین نشان می‌دهد که این کشور رشد اقتصادی پایداری را در طول سال‌ها داشته است.

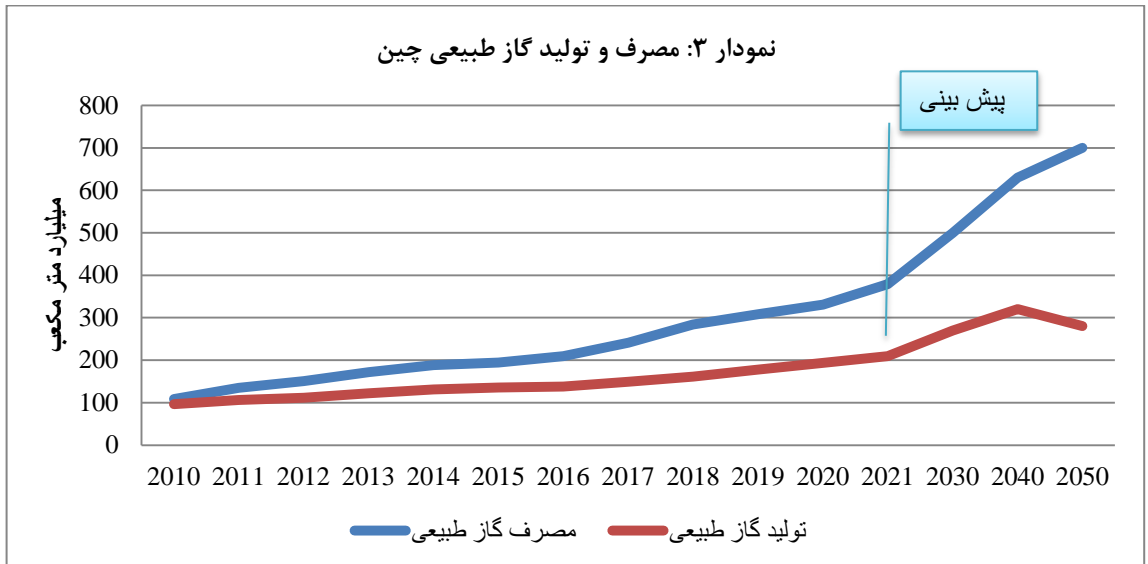

منبع: (UNDP, 2022)

چین به عنوان مصرف کننده انرژی

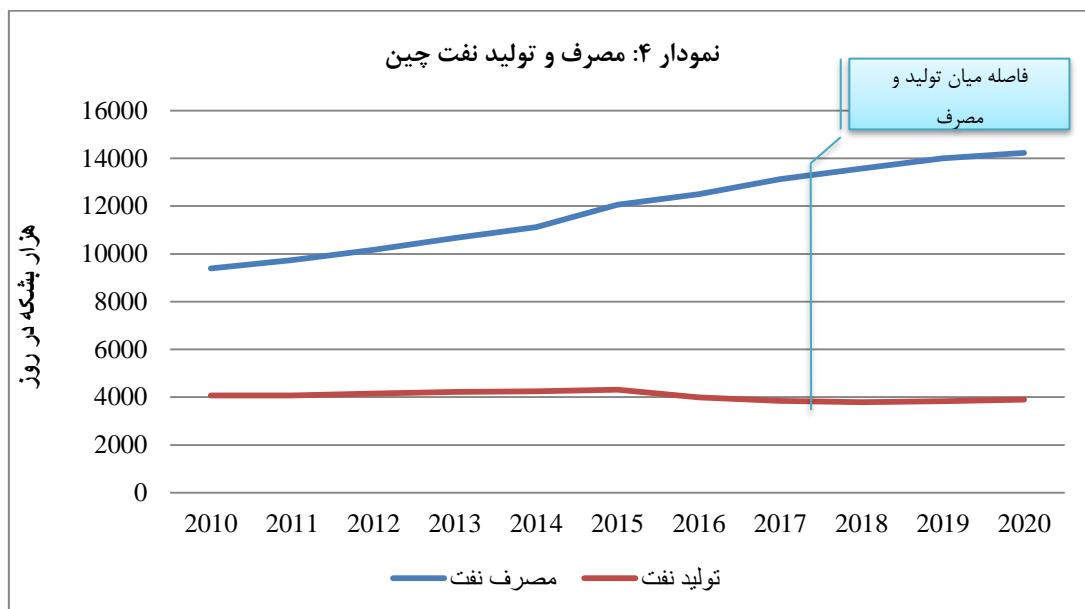
جمعیت ۱.۴ میلیاردی و فعالیت‌های اقتصادی رو به رشد چین، این کشور را به بزرگترین مصرف کننده انرژی تبدیل کرده است. بر اساس گزارش شرکت انرژی بریتیش پترولیوم، در سال ۲۰۲۱، چین ۲۶.۵٪ از مصرف انرژی جهانی را به خود اختصاص داده است. چین برای

حفظ رشد پایدار اقتصاد خود به انرژی نیاز دارد. بنابراین، با توجه به فاصله میان تولید و مصرف نفت و گاز طبیعی، چین باید به دنبال منابع انرژی در سایر کشورها باشد. بر اساس پیش‌بینی شرکت بریتیش پترولیوم، مصرف گاز طبیعی چین در سال ۲۰۵۰ به ۷۰۰ میلیارد متر مکعب می‌رسد اما در آن سال، چین تنها می‌تواند ۲۸۰ میلیارد مترمکعب از نیاز مصرفی خود را تولید کند که باید برای رفع انرژی مورد نیاز خود از کشورهای خارجی انرژی وارد کند. نمودار ۳ میزان مصرف و تولید گاز چین را نشان می‌دهد که در طول سال‌ها فاصله‌ی میان مصرف و تولید گاز چین افزایش یافته است.

منبع: (BP, 2022b)

نمودار ۴ فاصله میان تولید و مصرف نفت چین را نشان می‌دهد.

منبع: (BP, 2022c)

چین نگرانی‌هایی در مورد تأمین امنیت انرژی مورد نیاز اقتصاد خود دارد؛ زیرا دسترسی به منابع انرژی قابل اطمینان تضمین می‌کند که چین به حرکت خود به سمت بزرگترین اقتصاد جهان ادامه دهد. واردات نفت خام چین از ۹ کشور خاورمیانه تقریباً نیمی (۵۰.۷٪) از کل واردات نفت خام چین در سال ۲۰۲۱ را به خود اختصاص داده است، از ۳۹ میلیارد دلار از عربستان سعودی تا ۲۳۲.۳ میلیون دلار از مصر (Workman, 2022). در سال ۲۰۲۱، هم‌چنین نزدیک به ۹ میلیون تن گاز طبیعی مایع از قطر یا ۱۱٪ از کل واردات گاز طبیعی مایع خود را وارد کرده است (Middle East Monitor, 2022) انتظار می‌رود تقاضای چین برای گاز در سال‌های آینده افزایش یابد.

چین با چالش‌های گوناگونی در حوزه‌ی امنیت انرژی روبه‌رو است؛ زیرا کالاهای وارداتی چین باید از تنگه مالاکا عبور کنند. تنگه مالاکا به‌عنوان یک آبراه حیاتی برای حمل و نقل هیدروکربن‌ها و حمل‌ونقل کانتینری عمل می‌کند. شکل ۲ نشان می‌دهد سنگاپور در دهانه تنگه مالاکا قرار دارد. سنگاپور یکی از نزدیک‌ترین متحدان ایالات متحده است و در رزمایش‌های دریایی ایالات متحده شرکت می‌کند. ایالات متحده به‌عنوان یک کشور رقیب می‌تواند به راحتی

تنگه مالاکا را در صورت وقوع درگیری و تنش مسدود کند و چین را با چالش‌های گوناگون روبه‌رو کند (Khan, 2019).

شکل ۲: تنگه مالاکا

منبع: (Chaudhary, 2020)

منابع حوزه دریای خزر می‌تواند به متنوع سازی راه‌های واردات انرژی چین کمک کند. بنابراین دیپلماسی انرژی چین در حوزه دریای خزر در چارچوب سازمان همکاری شانگهای، ابتکار کمربند و جاده و همکاری‌های متقابل چین با کشورهای حوزه دریای خزر است.

دیپلماسی انرژی چین در حوزه دریای خزر

۱- سازمان همکاری شانگهای

چین برای تسهیل توسعه نفت و گاز و جلوگیری فعالیت های تروریستی یا جدایی طلبانه احتمالی در حوزه دریای خزر به مرزی امن و پایدار نیاز دارد. در همین راستا، سازمان همکاری شانگهای بر مسائلی هم‌چون تروریسم، جدایی طلبی و افراط‌گرایی تمرکز دارد. بنابراین، اهداف

اصلی چین در این سازمان شامل تأمین امنیت، تعیین مسائل مرزی و به حداقل رساندن دخالت مستقیم و غیر مستقیم کشورهای آسیای مرکزی در مسائل جدایی طلبی اقلیت‌های قومی استان سین کیانگ می‌شود (Hall & Grant, 2009: 128).

۲- ابتکار کمربند و جاده چین

ابتکار کمربند و جاده به حضور ژئوپلیتیکی چین در کشورهای حوزه‌ی دریای خزر کمک می‌کند. چین در ابتکار کمربند و جاده به دنبال مشارکت و سرمایه‌گذاری با منطقه دریای خزر است. بر این اساس، چین با کشورهای حوزه‌ی دریای خزر همکاری‌های گسترده‌ای برای توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل و انرژی انجام داده است (Yongnian & Chi, 2018: 6). قزاقستان و ترکمنستان از سرمایه‌گذاری‌های چین استقبال زیادی کرده‌اند؛ زیرا سرمایه‌گذاری چین به این کشورها کمک می‌کند تا مسیر صادراتی انرژی خود را از مسیرهای شوروی سابق متنوع کنند. لذا جذب سرمایه‌گذاری از چین برای کشورهای قزاقستان و ترکمنستان یک انتخاب سیاسی است که توسط دولت‌های میزبان انجام شده است. روسیه نیز از نزدیکی کشورهای حوزه خزر به ویژه قزاقستان و ترکمنستان به چین استقبال می‌کند؛ چرا که باعث می‌شود این کشورها از غرب دور و یا اینکه رابطه‌ای متوازن با آن‌ها داشته باشند. همچنین در راستای ابتکار کمربند و جاده همکاری‌های دو جانبه چین با کشورهای حوزه‌ی دریای خزر افزایش یافته است. در ادامه به همکاری‌های دو جانبه چین و کشورهای حوزه‌ی خزر اشاره می‌کنیم.

قزاقستان و چین:

چین سرمایه‌گذاری‌های بسیاری در حوزه‌ی انرژی قزاقستان دارد. چندین شرکت چینی مانند سی‌ان‌پی‌سی^۱، سینوپک^۲ و سینوک^۳ بیش از ۲۰ میلیارد دلار در صنعت نفت و گاز قزاقستان سرمایه‌گذاری کرده‌اند. در سال ۲۰۱۹، در مجموع ۲۷.۶ میلیارد دلار شرکت‌های چینی در قزاقستان سرمایه‌گذاری کرده‌اند (Horta, 2022). سی‌ان‌پی‌سی در قزاقستان دارای سهام شرکت‌های محلی و انواع پروژه‌های بالادستی و زیرساختی است. شرکت آکتوبه‌مونی‌گاز^۴،

1. CNPC

2. Sinopec

3. CNOOC

4. Aktobemunaigas

یکی از شرکت های تابعه شرکت ملی انرژی کازمونی گاز^۱ که ۶۰٪ از سهامش در سال ۱۹۹۷ توسط سی‌ان‌پی‌سی خریداری شد. با همکاری سی‌ان‌پی‌سی، قزاقستان و چین به‌طور مشترک خط لوله نفت قزاقستان-چین را با ظرفیت ۱۲.۵ میلیون تن در سال را احداث کردند. سی‌ان‌پی‌سی در سال ۲۰۱۳ ۸.۳۳٪ پروژه فراساحلی کاشاقان را نیز خریداری کرد (Nabiyeva, 2019: 3).

ترکمنستان و چین:

در منطقه باگتیارلیک^۲، سی‌ان‌پی‌سی بین سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۰۹ یک کارخانه فرآوری گاز ۵ میلیارد مترمکعبی و یک کارخانه فرآوری گاز ۹ میلیارد مترمکعبی در سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۱۴ احداث کرد. علاوه بر این، یک کارخانه ۳۰ میلیارد مترمکعبی نیز در نزدیکی یولتان جنوبی^۳ توسط ترکمن گاز و سی‌ان‌پی‌سی در سال ۲۰۱۳ ساخته شده است (Paramonov & Strokov, 2015: 182). هم‌چنین قراردادهای جدیدی نیز میان چین و ترکمنستان برای سرمایه‌گذاری در میدین گاز طبیعی در سال ۲۰۲۲ امضا شد. این قراردادها به چین کمک می‌کند تا منابع واردات انرژی خود را متنوع کند (Global Times, 2020).

ازبکستان و چین:

روابط اقتصادی چین و ازبکستان با سرد شدن روابط ازبکستان با ایالات متحده و غرب در سال‌های ۲۰۰۴-۲۰۰۵ و بازدید هو جین تائو (رئیس‌جمهور وقت چین) از تاشکند در سال ۲۰۰۴ تقویت شد. حجم کل سرمایه‌گذاری چین در ازبکستان از سال ۲۰۱۸ به‌طور پیوسته در حال افزایش بوده است و تا پایان سال ۲۰۲۱ به ۹ میلیارد دلار رسیده است (Website of the president republic of the Uzbekistan, 2022).

آذربایجان و چین:

در سال ۲۰۱۶، سی‌ان‌پی‌سی و سوکار^۴ یک تفاهم‌نامه همکاری در پروژه جی‌پی‌سی امضا کردند که بر اساس آن محل پروژه سوکار جی‌پی‌سی قره‌داغ واقع در ۱۵ کیلومتری جنوب باکو است. بنابراین، پروژه جی‌پی‌سی توسط سوکار برای ارتقای ارزش زنجیره بالادستی - میان

1. KazMunaiGaz (KMG)

2. Bagtyýarlyk

3. South Yoloten

4. SOCAR

دستی - پایین دستی در صنعت نفت و گاز آذربایجان راه اندازی می‌شود. در سال ۲۰۱۷، در مجمع ابتکار کمربند و جاده برای همکاری‌های بین‌المللی، سی‌ان‌پی‌سی، بانک توسعه چین و سوکار یادداشت تفاهمی در مورد پروژه جی‌پی‌سی امضا کردند. مجموع سرمایه‌گذاری در چارچوب این پروژه بیش از ۴ میلیارد دلار آمریکا است (Gachayev, 2021).

ایران و چین:

بیشتر همکاری‌های ایران و چین در حوزه‌ی انرژی در خلیج فارس است. به‌عنوان مثال، در سال ۲۰۰۴، سینوپک و ایران قرارداد توسعه مشترک میدان نفتی یادآوران در خوزستان را امضا کردند. مذاکرات شرکت ملی نفت ایران و سینوپک در خصوص توسعه میدان از سال ۲۰۱۶ آغاز و برنامه‌ریزی شده است که تولید این میدان از ۱۱۰۰۰۰ بشکه در روز به ۱۸۰۰۰۰ بشکه و در مرحله دوم به ۲۷۰۰۰۰ بشکه در روز افزایش یابد (Tehran Times, 2019). هم‌چنین در سال ۲۰۰۹، تهران و سی‌ان‌پی‌سی قراردادی به ارزش ۴.۷ میلیارد دلار برای توسعه فاز ۱۱ پروژه پارس جنوبی امضا کردند (Reuters, 2011). علاوه بر این در ۲۷ مارس ۲۰۲۱، وزرای خارجه چین و ایران برنامه همکاری ۲۵ ساله ایران و چین را امضا کردند که باعث توسعه بیشتر روابط ایران و چین در ۲۵ سال آینده خواهد شد (Fassihi & Myers, 2021).

روسیه و چین:

روسیه دارای منابع فراوان نفت و گاز طبیعی در سیبری و منطقه شرق دور است. تجارت انرژی دوجانبه قابل توجهی بین روسیه و چین وجود دارد. خط لوله اول نفت چین-روسیه ۹۹۹ کیلومتر طول دارد. این خط لوله از اسکووورودینو^۱ در منطقه آمور^۲ در شرق روسیه شروع می‌شود و به داکینگ^۳ در منطقه موهه^۴ وارد چین می‌شود. خط لوله دوم نفت چین-روسیه در استان هیلونگ جیانگ^۵ در شمال شرقی چین آغاز می‌شود. اقدامی که قابلیت انتقال نفت از روسیه به چین را افزایش می‌دهد و این خط لوله در ۱ ژانویه ۲۰۱۸ فعالیت خود را آغاز کرد (Yishan, 2000). پروژه گاز طبیعی مایع یامال^۶ شامل تولید گاز طبیعی، مایع سازی، و حمل و

1. Skovorodino

2. Amur

3. Daqing

4. Mohe

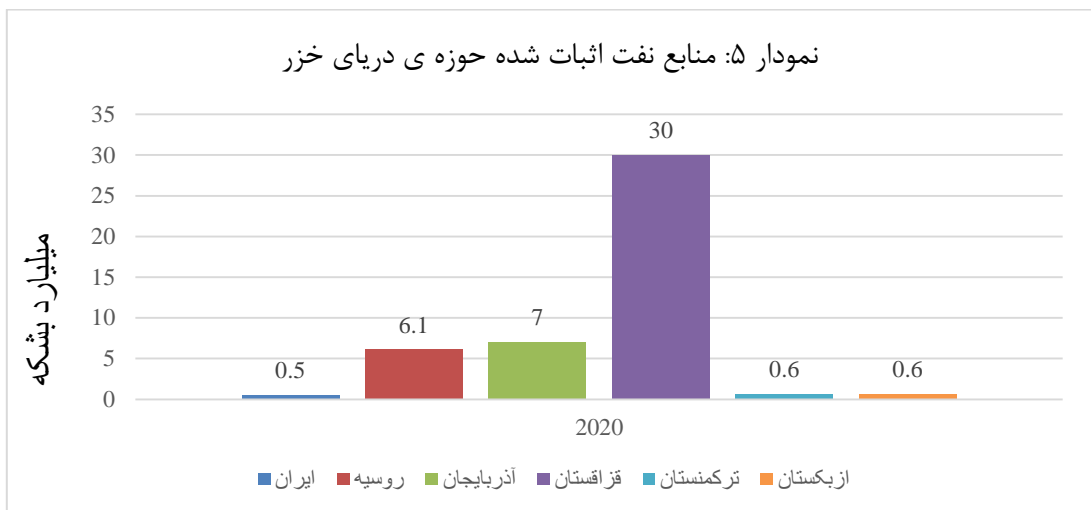
5. Heilongjiang

6. Yamal

نقل است. میدان تامبی^۱ جنوبی به عنوان منبع تولید گاز طبیعی مایع با ظرفیت حدود ۱۶.۵ میلیون تن در سال استفاده می‌شود. تقریباً سی‌ان‌پی‌سی (۲۰٪) و صندوق جاده ابریشم چین (۹.۹٪) چینی‌ها در مجموع ۳۰٪ از سهام پروژه گاز طبیعی مایع یامال را در اختیار دارند (ChinaDayly, 2019).

۳- حوزه‌ی خزر به عنوان تولید کننده و مصرف کننده انرژی

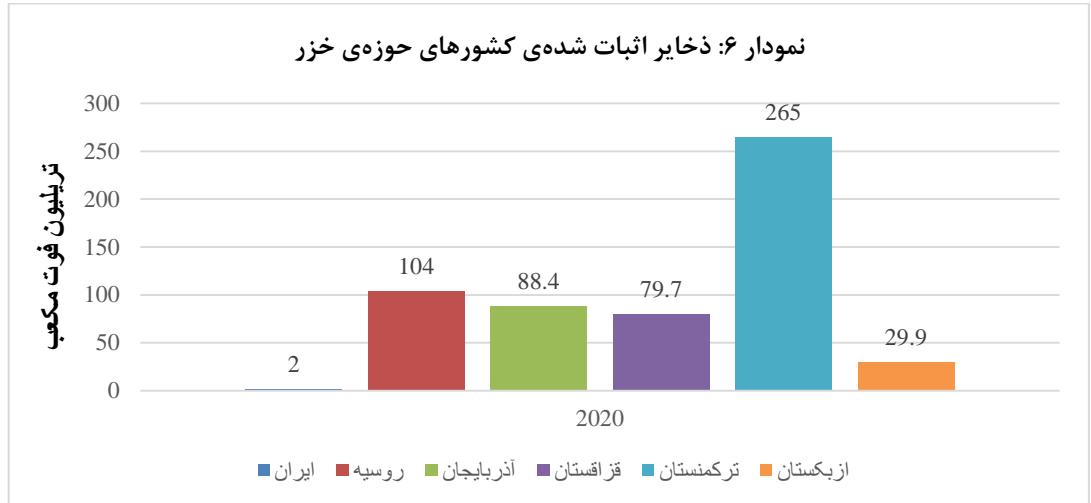
حوزه‌ی خزر با توجه به منابع عظیم نفت و گاز، یک منبع انرژی استراتژیک محسوب می‌شود. نمودار ۵ ذخایر اثبات شده نفت کشورهای حوزه‌ی خزر را نشان می‌دهد.

منبع: (EIA, retrieved in 2022a)

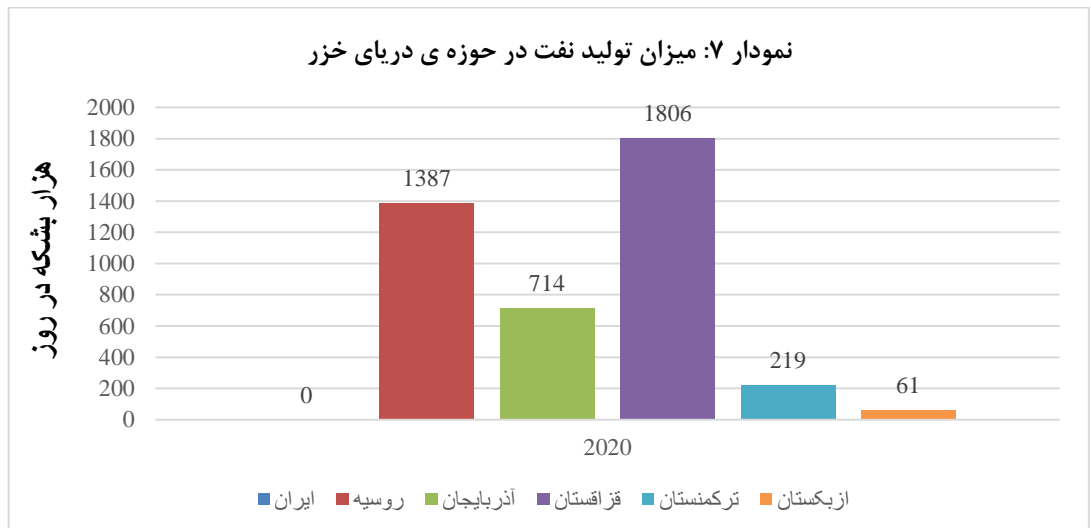
^۱. Tambey

نمودار ۶ ذخایر اثبات شده‌ی کشورهای حوزه‌ی خزر را نشان می‌دهد.

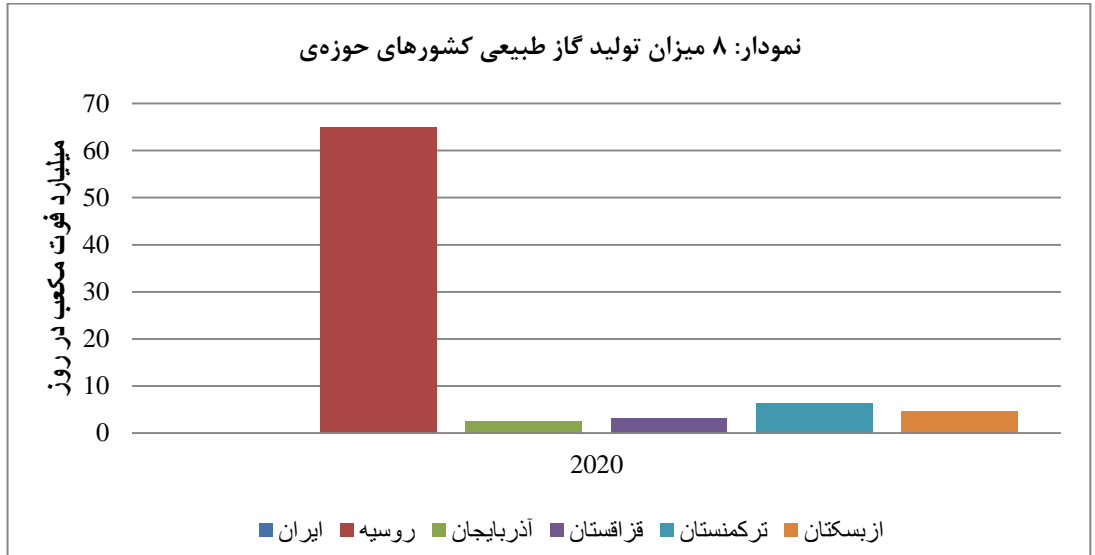
منبع: (EIA, retrieved in 2022b)

نمودار ۷ میزان تولید نفت در کشورهای حوزه‌ی دریای خزر را نشان می‌دهد.

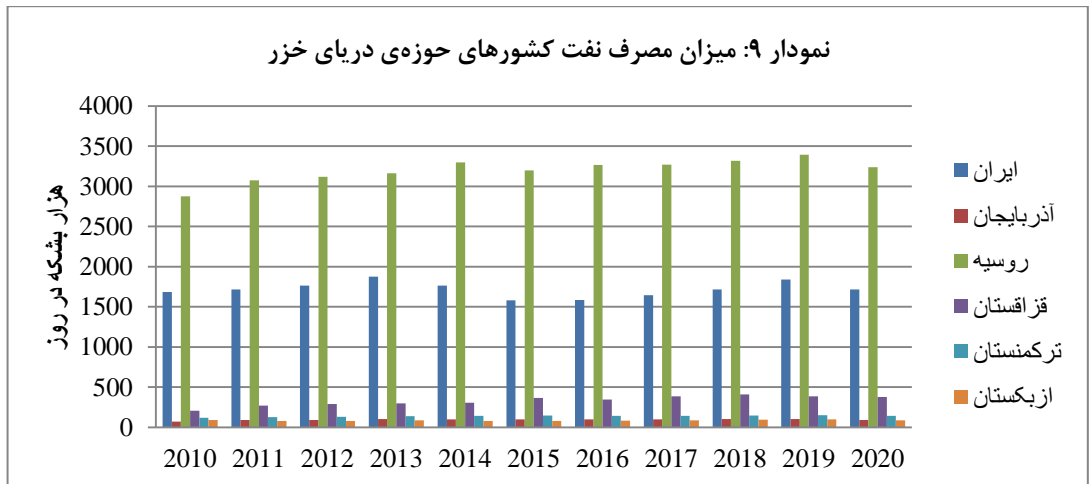
منبع: (EIA, retrieved in 2022c)

نمودار ۸ میزان تولید گاز طبیعی کشورهای حوزه دریای خزر را نشان می‌دهد

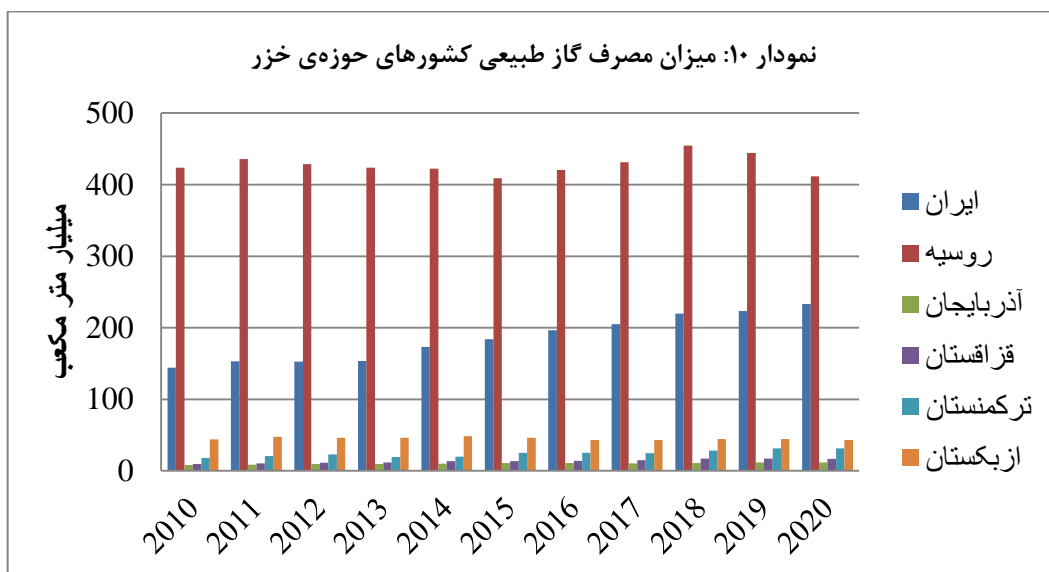
منبع: (EIA, retrieved in 2022d)

نمودار ۹ میزان مصرف نفت کشورهای حوزه دریای خزر را نشان می‌دهد.

منبع: (BP, 2022d)

نمودار ۱۰ میزان مصرف گاز طبیعی کشورهای حوزه‌ی خزر را نشان می‌دهد.

منبع: (BP, 2022e)

درگیری‌های پیرامون دریای خزر

۱- درگیری‌ها در غرب دریای خزر

جنگ قره‌باغ:

علی‌رغم موقعیت قره‌باغ کوهستانی در آذربایجان، قانونگذاران قره‌باغ کوهستانی در سال ۱۹۸۸ رای به پیوستن به ارمنستان دادند. علاوه‌بر این، در سال ۱۹۹۳، حدود ۲۰ درصد از خاک آذربایجان در اطراف قره‌باغ کوهستانی توسط ارمنستان اشغال شد. روسیه نقش میانجی را در مناقشه قره‌باغ ایفا کرد و در سال ۱۹۹۳ آتش بس برقرار شد (Shaffer, 2021: 100). در جنگ ۲۰۲۰ قره‌باغ نیز روسیه نقش مهمی را به‌عنوان میانجی ایفا کرد. هم‌چنین، در صورت گسترش جنگ خطوط لوله انرژی آذربایجان اهمیت پیدا می‌کنند؛ زیرا جنگ می‌تواند تهدیدی برای زیرساخت‌های انرژی آذربایجان باشد. زیرساخت‌های ترابری انرژی شامل دو خط

لوله نفت باکو-تفلیس-جیحان، باکو-تفلیس-سوپسا و خط لوله گاز باکو-تفلیس-ارزروم شامل می‌شود و این خطوط لوله تقریباً نزدیک به منطقه درگیری هستند (Tsereteli, 2020).

جنگ گرجستان و روسیه :

درگیری روسیه و گرجستان به اوایل دهه ۱۹۹۰ باز می‌گردد، زمانی که هر دو کشور به تازگی استقلال یافته بودند. هنگامی که دو استان (اوستیای جنوبی و آبخازیا) تلاش کردند استقلال خود را اعلام کنند، گرجستان درگیر جنگ داخلی شد (Pruitt, 2018). در سال ۱۹۹۴ درگیری‌ها پایان یافت، اما تنش‌ها تا سال ۲۰۰۸ ادامه داشت که باعث شعله‌ور شدن جنگ میان روسیه و گرجستان شد. در نتیجه روسیه استقلال دو استان اوستیای جنوبی و آبخازیا را به رسمیت شناخت و باعث جدایی ۲۰٪ از خاک گرجستان شد (Rich, 2009: 96).

جنگ‌های اوکراین و روسیه:

روابط مسکو و کیف از زمان انقلاب نارنجی اوکراین در سال ۲۰۰۴ پر تنش بوده است، انقلابی که ویکتور یانوکوویچ که مورد حمایت روسیه بود را کنار زد. اما وی دوباره در سال ۲۰۱۰ در انتخابات پیروز شد. ویکتور یانوکوویچ توافق‌نامه تجارت و همکاری با اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۳ را رد کرد. در پاسخ به این تصمیم تظاهرات گسترده‌ای در اوکراین برگزار شد. بنابراین، ویکتور یانوکوویچ، رئیس‌جمهور اوکراین، در فوریه ۲۰۱۴ از سمت خود برکنار شد و روسیه دولت موقت را به رسمیت نشناخت (Tandilashvili, 2015: 5). در نتیجه روسیه در سال ۲۰۱۴ به شبه جزیره کریمه حمله کرد.

دلیل اصلی حمله روسیه به اوکراین در سال ۲۰۲۲ این بود که اوکراین خواستار پیوستن به ناتو بود، از این رو، روسیه از پیوستن اوکراین به ناتو احساس خطر می‌کرد. لذا قیمت کالاهای کلیدی، به‌ویژه سوخت، از زمان آغاز تهاجم افزایش یافت. هم‌چنین، شورای اروپا دستور داد که اروپا باید به تأمین انرژی مقرون به صرفه بپردازد زیرا روسیه از انرژی به‌عنوان سلاح و تحت فشار گذاشتن اتحادیه اروپا استفاده می‌کرد (European Council, 2022). هم‌چنین اتحادیه اروپا تحریم‌های گوناگونی را علیه روسیه اعمال کرد. نتیجه شش دور تحریم اعمال شده اتحادیه اروپا علیه روسیه، این است که عمده واردات نفت روسیه تا پایان سال ۲۰۲۲ ممنوع شود. در واکنش به تحریم‌های اروپا، روسیه انتقال نفت از طریق خط لوله کنسرسیوم خزر^۱ را ممنوع

^۱. Caspian Pipeline Consortium

کرد. کنسرسیوم خط لوله خزر، نفت را از قزاقستان به روسیه و به ساحل دریای سیاه در بندر نووروسیوسک^۱ منتقل می‌کند. کنسرسیوم خط لوله خزر توسط دادگاه روسیه در تاریخ ۶ ژوئیه ۲۰۲۲ به مدت ۳۰ روز به حالت تعلیق درآمد. این خط لوله حدود ۸۰ درصد از صادرات نفت قزاقستان را شامل می‌شود (Putz, 2022).

۲- درگیری‌ها در شرق دریای خزر

استان سین کیانگ چین:

تخمین اولیه از هفتمین سرشماری ملی چین در سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد که جمعیت سین کیانگ ۲۵.۸۵ میلیون نفر بوده است که تعداد قوم هان ۱۰.۹۲ میلیون نفر، قوم اویغور ۱۱۶۲۴۳۰۰ نفر، و سایر اقلیت‌های قومی ۳.۳۱ میلیون نفر است (The State Council, Information Office of the People's Republic of China, 2021). اگرچه چین در دهه ۱۹۹۰ بخش شمالی سین کیانگ را با موفقیت متحد کرد اما کنترل بخش جنوبی آن دشوارتر بود؛ زیرا اویغورها از دولت مرکزی ناراضی بودند. در سال ۱۹۹۰ شورش در بارن^۲ در نزدیکی کاشغر^۳ رخ داد. در نتیجه ترکیب ایدئولوژی افراط-گرایی اسلامی، پیچیدگی سازمانی و تسلیحات مورد استفاده شورشیان، به نظر می‌رسد حمایت خارجی از آن سوی مرزها عامل مهمی در موفقیت آن‌ها بوده است (Becquelin, 2000).

اعتراضات ازبکستان:

پس از دست‌گیری بیست‌وسه تاجر ازبک که همگی از اعضای اکرمیه بودند، اعتراضاتی در اندیجان و محاصره زندان صورت گرفت. مردان مسلح پس از آزادی بازرگانان و صدها زندانی دیگر، کنترل ساختمان دولتی مجاور را به دست گرفتند (Beehner, 2006). سرکوب اعتراضات و کشته شدن معترضان باعث شد که اتحادیه اروپا در سال ۲۰۰۵ تحریم‌هایی را علیه ازبکستان اعمال کند که از آن جمله می‌توان به تعلیق توافق‌نامه مشارکت و همکاری اتحادیه اروپا و ازبکستان، ممنوعیت صدور روادید برای مقامات عالی رتبه ازبکستان و تحریم صادرات

¹. Novorossiysk

². Baren

³. Kashgar

تسلیمات به این کشور اشاره داشت. از سوی دیگر، روسیه و چین از اسلام کریماف رئیس جمهور ازبکستان حمایت کردند (Human Rights Watch Briefing Paper, 2006).

اصلاحات پیشنهادی توسط کمیسیون قانون اساسی منصوب شده توسط پارلمان کشور در ۲۵ ژوئن ۲۰۲۲ به اشتراک گذاشته شد. قره‌قالپاقستان، همراه با خودمختاری، بر اساس قانون اساسی فعلی خود حق جدایی دارد. بنابر اصلاحات جدید، قره‌قالپاقستان گذشته از سلب حق جدایی از این منطقه، وضعیت خودمختار خود را در داخل ازبکستان نیز از دست خواهد داد. اعتراضات گسترده علیه اصلاحیه پیشنهادی قانون اساسی ازبکستان در ۱ ژوئیه در نوکوس^۱ آغاز شد. تظاهرات در قره‌قالپاقستان علیه تغییرات پیشنهادی قانون اساسی برگزار شد که این منطقه خودمختار را از حق قانونی خود برای جدایی از طریق یک همه پرسی ملی سلب می‌کرد (OHCHR, 2022).

اروپا به عنوان رقیب مصرف انرژی چین

امنیت انرژی برای اروپا بسیار اهمیت دارد زیرا اتحادیه اروپا در برابر اختلالات عرضه انرژی بسیار آسیب‌پذیر است. اتحادیه اروپا با منابع محدود خود، به واردات انرژی وابسته است. بر اساس آمار بریتیش پترولیوم در سال ۲۰۲۰، ۴۴۷.۱ میلیارد متر مکعب گاز از طریق خطوط لوله به اروپا و ۱۱۴.۸ میلیارد متر مکعب گاز به صورت گاز طبیعی مایع وارد می‌شود. هم‌چنین روزانه ۱۲۶۱۱۰۰۰ بشکه نفت به اروپا وارد می‌شود. اتحادیه اروپا برای واردات نفت گزینه‌های زیادی دارد؛ زیرا نفت به وفور در دسترس است و می‌توان آن را به راحتی در سراسر جهان تجارت و حمل کرد اما واردات گاز متفاوت است. معمولاً واردات گاز از طریق خطوط لوله انجام می‌گیرد که ساخت آن سال‌ها طول می‌کشد (Russell, 2020: 2). روند کلی امنیت انرژی اروپا نشان دهنده وابستگی اروپا به منابع خارجی است. خطرات تأمین انرژی اروپا شامل شرایط سیاسی-اجتماعی داخلی کشورها، مسائل ژئوپلیتیکی در رقابت بین کشورها، مشکلات فنی و اقتصادی و محیط زیست است (دهشیری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲۱). مهم‌ترین مؤلفه امنیت انرژی اروپا نحوه تأمین انرژی است. مؤلفه‌های امنیت انرژی اروپا شامل موارد زیر است: هزینه تأمین انرژی، مسیر انتقال انرژی، تغییرات اقلیمی و نقش روسیه.

^۱. Nukus

هزینه تأمین انرژی:

برای مصرف‌کنندگان انرژی، امنیت انرژی در واقع چیزی بیش از تضمین انرژی با قیمتی مناسب و تأمین پایدار انرژی نیست. اهمیت مسئله کمبود انرژی و مقرون به صرفه بودن انرژی چندین سال است که وارد بحث سیاست اروپا شده است (Dubois & Meier, 2016: 21).

اروپایی‌ها به دنبال انرژی مقرون به صرفه و پایدار برای اروپا هستند.

مسیر انتقال انرژی:

نگرانی اصلی اتحادیه اروپا چگونگی واردات ایمن انرژی است. در سند سبز، اروپا به دنبال خطوط لوله مستقل برای انتقال گاز از منطقه دریای خزر، خاورمیانه و شمال آفریقا است. هم‌چنین ایجاد پایانه‌های جدید برای عرضه گاز طبیعی مایع به بازارهایی که رقابت بین تأمین‌کنندگان وجود ندارد و هم‌چنین ایجاد شبکه خط لوله در اروپای مرکزی برای انتقال نفت دریای خزر به اتحادیه اروپا از طریق اوکراین، رومانی و بلغارستان است (سلطانی و بهمنش، ۱۳۹۰: ۲۲۴).

تغییرات اقلیمی:

تغییرات اقلیمی در حال حاضر یک واقعیت انکار ناپذیر است. با این حال پیامدهای کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت این پدیده، این‌که واقعاً چه اقداماتی لازم است و چه سیاست‌هایی تصمیم‌گیری خواهد شد، بسیار دشوارتر است (Chevalier, 2006: 4). هم‌چنین تغییرات اقلیمی باعث اعتراض برخی جنبش‌های اجتماعی به پروژه‌هایی مانند خطوط لوله و مصرف انرژی شده است که به شدت هوا را آلوده کرده است.

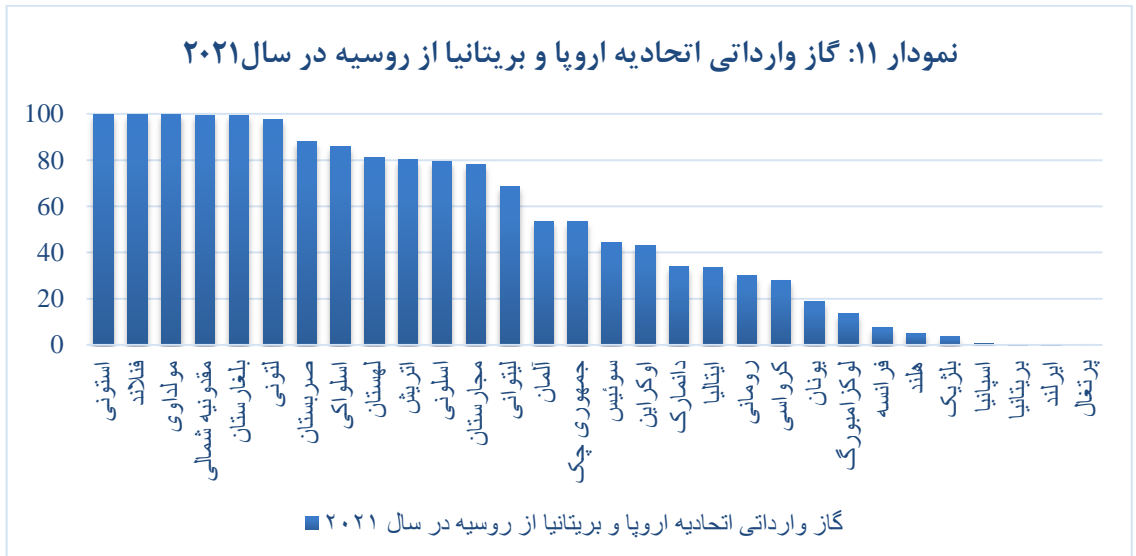
نقش روسیه:

در سال ۲۰۲۱، دو پنجم گاز اروپایی‌ها از روسیه وارد شد. علاوه بر این، بیش از یک چهارم نفت خام وارداتی اتحادیه اروپا از روسیه تأمین می‌شود. در سال ۲۰۲۱، اتحادیه اروپا ۱۰۸ میلیارد دلار (۹۹ میلیارد یورو) انرژی از روسیه وارد کرد. حجم واردات اتحادیه اروپا در دهه گذشته به میزان قابل توجهی کاهش یافته است. در سال ۲۰۱۲، اتحادیه اروپا ۱۷۳ میلیارد دلار (۱۵۷ میلیارد یورو) انرژی از روسیه وارد کرد (Edmond, 2022). روسیه روابط پیچیده‌ای با اتحادیه اروپا دارد. وابستگی به واردات انرژی اصلی‌ترین آسیب‌پذیری اتحادیه اروپا است که موقعیت آن را در مقابل کشورهای تأمین‌کننده مانند روسیه تضعیف می‌کند.

اتحادیه اروپا به‌طور دوره‌ای چالش‌های تأمین انرژی را تجربه کرده است. وابستگی به هیدروکربن‌های وارداتی به‌عنوان منبع آسیب‌پذیری اتحادیه اروپا در جریان «شوک‌های» قیمت نفت در دهه ۱۹۷۰ شناخته شد. این موضوع در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ به‌دلیل قیمت‌های پایین انرژی جهانی فوریت نداشت اما با قطع عرضه گاز از روسیه در زمستان‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۹ و با افزایش رقابت جهانی همراه و دوباره اهمیت پیدا کرد (Vogler, 2013: 630).

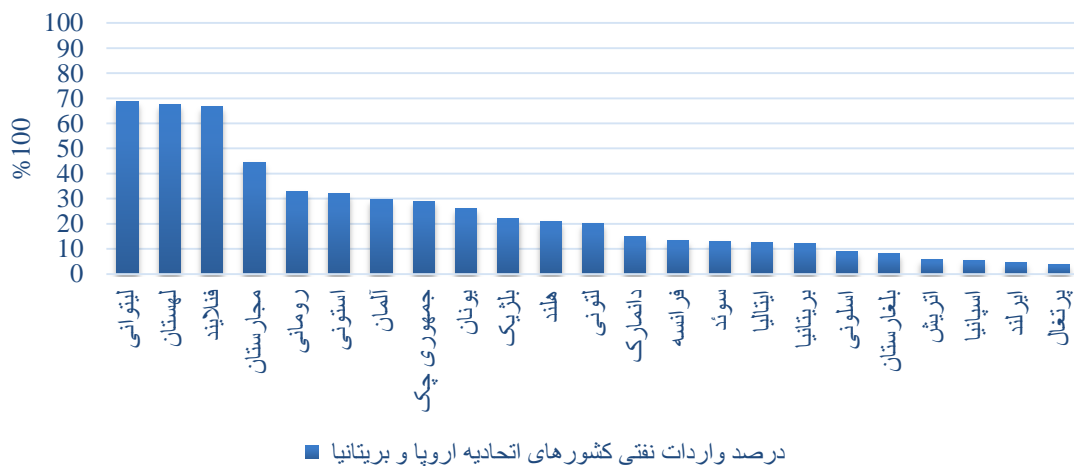
حمله روسیه به اوکراین بازارها و ژئوپلیتیک انرژی را دگرگون کرد و هزینه‌های انرژی را به بالاترین سطح خود در حدود یک دهه گذشته رسانده و بسیاری از کشورها را وادار کرد تا در راه تأمین انرژی خود تجدیدنظر کنند. روسیه بزرگترین صادرکننده نفت جهان به بازارهای جهانی است و گاز طبیعی آن به اقتصاد اروپا کمک می‌کند. روسیه حدود ۴۰٪ گاز طبیعی اروپا را تأمین می‌کند که عمدتاً از طریق خطوط لوله است (Chestney, 2022). اتحادیه اروپا مجموعه‌ای از تحریم‌ها را علیه روسیه اعمال کرده است. هم‌چنین اتحادیه اروپا نیز سعی کرده تأمین‌کنندگان انرژی خود را تنوع بخشد.

بر اساس نمودار ۱۱، شرق و مرکز اروپا در مقایسه با غرب اروپا وابستگی زیادی به واردات گاز از روسیه دارند. نورد استریم ۱ برای اروپای مرکزی بسیار مهم است، در حالی که ترانزیت از طریق اوکراین برای کشورهای بالکان و ایتالیا مهم است.

بر اساس نمودار ۱۲، کشورهای اروپای شرقی و مرکزی در مقایسه با غرب اروپا وابستگی زیادی به واردات نفت روسیه دارند.

نمودار ۱۲: درصد واردات نفتی کشورهای اتحادیه اروپا و بریتانیا

منبع: (Statista, 2023)

واکنش اتحادیه اروپا به چالش‌های انرژی

راه‌حل‌های متعددی برای تأمین امنیت انرژی اروپا، مانند حمایت از مسیرهای غیر روسی، تغییر اولویت‌های منابع گازی و کشف منابع داخلی جدید و انرژی‌های تجدیدپذیر وجود دارد.

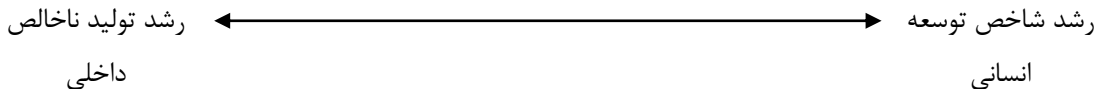
کشف منابع نفت و گاز در اتحادیه اروپا یکی از جزئی‌ترین راه‌حل‌های موجود است، برای مثال عملیات اکتشاف برای کشف منابع جدید نفت و گاز دریای شمال یا استخراج گاز شیل است. با این حال، پاسخ‌ها به ناامنی‌های انرژی درک شده تا سال ۲۰۰۸، بر یک سیاست مشترک انرژی مناسب و اقدامات خارجی اتحادیه اروپا متمرکز بود. در مواقع کمبود انرژی، مجموعه‌ای از خواسته‌های تکمیلی برای متنوع‌سازی و تأمین امنیت منابع انرژی موجود داشته است. همان‌طور که یک کشور تنها زمانی آسیب‌پذیر خواهد بود که هیچ جایگزینی در دسترس نداشته باشد (Szulecki, 2017: 257). اتحادیه اروپا نیز از مسیرهای غیر روسی حمایت می‌کند؛ زیرا می‌خواهد وابستگی خود به روسیه را کاهش دهد. بخش مهمی از تضمین

تأمین امن و مقرون به صرفه انرژی برای اروپایی‌ها شامل تنوع بخشیدن به مسیرهای تأمین انرژی می‌شود که می‌تواند نروژ و کشورهای حوزه خزر را شامل شود. دستورکار جدید کمیسیون اروپا برای کربن‌زدایی پتانسیل فوق‌العاده‌ای برای تقویت امنیت انرژی دارد، این در صورتی است که کشورهای عضو اتحادیه اروپا با اولویت دادن به امنیت انرژی در تلاش‌های خود برای کاهش انتشار کربن ادامه دهند. انتظار می‌رود کشورهای عضو اتحادیه اروپا طرح‌های ملی انرژی و تغییرات اقلیمی را ارائه کنند که در آن نحوه اجرای اهداف بسته انرژی پاک ۲۰۳۰ را مشخص می‌کند که به دنبال کاهش انتشار CO2 تا ۴۰ درصد است. راهبرد کشورها برای دستیابی به اهداف تعیین شده اقلیمی و پیروی از اهداف قوانین انرژی پاک ۲۰۳۰ اتحادیه اروپا و نقش فن‌آوری‌های انرژی‌های پاک در اروپا را تعیین می‌کند. فن‌آوری می‌تواند به فرآیند کربن‌زدایی کمک کند که باعث کاهش اتکا به سوخت‌های فسیلی و تقویت امنیت انرژی با حذف وابستگی به تأمین‌کنندگان انحصاری می‌شود (Morningstar et al., 2021).

نتیجه‌گیری

چین بعد از اصلاحات اقتصادی خود در سال ۱۹۷۸ شاهد رشد تولید ناخالص داخلی و شاخص توسعه انسانی خود بوده است. بنابراین، چین طی چند دهه اخیر رشد اقتصادی و شاخص توسعه انسانی پایداری داشته است. رشد اقتصادی و شاخص توسعه انسانی رابطه متقابلی دارند. به طوری که رشد شاخص توسعه انسانی باعث رشد تولید ناخالص داخلی می‌شود و برعکس.

رشد اقتصادی

بنابراین، چین برای دستیابی به یک اقتصاد پایدار به تأمین بی‌وقفه انرژی نیاز دارد. این کشور برای واردات نفت و گاز وابستگی بالایی به خاورمیانه دارد. وابستگی چین به خاورمیانه می‌تواند یکی از عوامل آسیب‌پذیری چین در حوزه انرژی باشد. عمده واردات نفت و گاز مایع چین از تنگه مالاکا است. براین اساس مسیر دریایی چین می‌تواند یکی دیگر از آسیب‌پذیری‌هایش باشد، زیرا به راحتی می‌تواند توسط کشور رقیب در طول نزاع و تنش بسته

شود. با توجه به وابستگی چین در واردات انرژی شرکت‌های ملی نفت این کشور سیاست متنوع سازی راه‌های وارداتی را دنبال می‌کند. شرکت‌های نفتی چین روابط خود را با کشورهایی که دارای منابع فراوان انرژی هستند از جمله کشورهای حوزه‌ی دریای خزر گسترش داده‌اند. حوزه دریای خزر با توجه به منابع عظیم گاز و نفت، یک منبع انرژی استراتژیک محسوب می‌شود. از این‌رو دیپلماسی انرژی چین در حوزه‌ی خزر اهمیت فراوان دارد. دیپلماسی انرژی چین در حوزه خزر بر سه مفهوم استوار است:

- سازمان همکاری شانگهای؛
- ابتکار کمربند و جاده؛
- همکاری‌های دو جانبه چین و کشورهای حوزه‌ی خزر؛

چین در سازمان همکاری شانگهای بر مسائل تعیین مرزها و به حداقل رساندن دخالت مستقیم و غیرمستقیم کشورهای آسیای مرکزی برای کمک به چین در مبارزه با جنبش‌های جدایی‌طلب در میان جمعیت اقلیت قومی به خصوص استان سین کیانگ تمرکز دارد. در ابتکار کمربند و جاده، چین تلاش می‌کند تا در زیرساخت‌های کشورهای حوزه‌ی دریای خزر به ویژه در بخش انرژی این کشورها سرمایه‌گذاری کند. در این راستا، شرکت‌های ملی انرژی چین (سی‌ان‌پی‌سی، سینوپک و سینوک) سرمایه‌گذاری زیادی در این کشورها به ویژه در قزاقستان و ترکمنستان انجام داده‌اند.

همکاری چین با کشورهای حوزه‌ی خزر باعث شده تا چین بتواند تاحدودی تنگه مالاکا را برای واردات انرژی از طریق خطوط لوله حوزه خزر دور بزند. از این‌رو، امنیت انرژی کشورهای حوزه خزر اهمیت پیدا می‌کند. زیرا وام‌های چینی عمده‌تاً برای توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل از جمله ساخت جاده‌ها، تونل‌ها، نیروگاه‌های حرارتی و است.

درگیری‌های قومی پیرامون دریای خزر باعث شده است که روندهای انرژی به سمت چین باشد؛ زیرا درگیری‌های غرب دریای خزر ریشه‌ی ژئوپلیتیکی دارد و روسیه در این درگیری‌ها نقش مهمی را ایفا می‌کند. علاوه بر این، روسیه نقش اصلی را در درگیری‌های منجمد^۱ در غرب دریای خزر مانند مناقشه قره‌باغ کوهستانی و درگیری گرجستان در آبخازیا و اوستیای جنوبی ایفا کرده است. جنگ روسیه و گرجستان، جنگ قره‌باغ و حمله روسیه به اوکراین نه تنها

^۱. Frozen Conflicts

رقابت‌های ژئوپلیتیکی را در منطقه تشدید کرد، بلکه گره‌های آسیب‌پذیری را در امتداد زیرساخت‌های انرژی و خطوط لوله فرامرزی کشورهای صادرکننده و واردکننده انرژی افزایش داد. با این حال، درگیری‌ها در شرق دریای خزر ریشه داخلی دارد. این درگیری‌ها با کمک سازمان همکاری شانگهای، پیمان امنیت جمعی، روسیه و چین کنترل می‌شود.

اروپا تا زمانی که به اهداف خود در حوزه انرژی‌های نو و کاهش مصرف انرژی‌های فسیلی دست یابد، به واردات انرژی از کشورهای تولیدکننده وابسته است. بنابراین امنیت انرژی اروپا شامل شاخص‌هایی هم‌چون هزینه تأمین انرژی، مسیر انتقال انرژی، و تغییرات اقلیمی است. در این راستا، اروپا با سرمایه‌گذاری در مسیرهای غیرروسی هم‌چون دریای خزر، خاورمیانه و شمال آفریقا تلاش دارد تا امنیت عرضه انرژی خود را بهبود بخشد. به علاوه، سرمایه‌گذاری در انرژی‌های نو به امنیت عرضه و حفاظت از محیط‌زیست که در برنامه‌های بلندمدت اروپا وجود دارد کمک شایانی خواهد کرد. با این حال مقرون به صرفه بودن سرمایه‌گذاری‌ها برای اروپا اهمیت دارد.

حوزه دریای خزر به دلیل داشتن منابع طبیعی غنی توانایی قابل توجهی در متنوع‌سازی مسیرهای وارداتی انرژی اروپا دارد. با این حال، روندهای انرژی حوزه دریای خزر هم‌چون امنیت انرژی، موقعیت جغرافیایی، گرایش کشورها، و زیرساخت‌های موجود بر حضور و رقابت اروپا در حوزه دریای خزر تأثیر گذار است. اروپا تنها در حوزه دریای خزر با جمهوری آذربایجان همکاری گسترده‌ای دارد؛ چرا که حضور چین در شرق دریای خزر و زیرساخت‌های موجود برای صادرات دو کشور ترکمنستان و قزاقستان این کشورها را به سوی چین سوق داده است. به علاوه، ساخت خط لوله غیر ایرانی و روسی از شرق دریای خزر به سمت اروپا هم‌چون ترانس خزر مقرون به صرفه نخواهد بود. زیرا هیچ میدان گازی اختصاصی برای این خط لوله وجود ندارد، بخش عمده‌ای از تولید در میدان‌های گازی ترکمنستان قرار داده‌ای بلندمدتی با چین دارند و هزینه توسعه زیر ساخت‌های گازی ترکمنستان بسیار بالا است؛ زیرا گاز ترکمنستان دارای محتوای گوگرد بالایی است. در نتیجه کل زنجیره تحویل گاز به اروپا گران تمام خواهد شد. از طرفی دیگر تحریم‌های غرب علیه ایران و روسیه نیز همکاری این دو کشور را با اروپا دچار مشکل کرده است. در نتیجه با توجه به روندهای موجود، کشورهای حوزه دریای خزر همکاری‌های گسترده‌تری با چین داشته و این روندها تأمین امنیت انرژی اروپا را از طریق دریای خزر دچار چالش خواهد کرد.

توصیه‌های سیاستی

۱. کشورهای حوزه‌ی خزر بهتر است سیاست تنوع بخشی به اقتصاد و مسیرهای صادراتی خود را دنبال کنند، به ویژه قزاقستان و ترکمنستان که به آب‌های آزاد دسترسی ندارند. علاوه بر این، مسیرهای اصلی صادرات آن‌ها به غرب از روسیه می‌گذرد.
 ۲. اقتصاد کشورهای حوزه خزر مبتنی بر درآمدهای حاصل از تجارت انرژی است. هم-چنین، تخصیص درآمدهای انرژی و ثبات اقتصادی آنها در سطح پایینی قرار دارد. علاوه بر این، بودجه دولت‌ها نیز به درآمدهای انرژی وابسته است. بنابراین، این کشورها نسبت به نوسانات قیمت انرژی حساس هستند و اگر جایگزین مناسبی برای درآمدهای انرژی خود نداشته باشند، آن‌ها را آسیب‌پذیر می‌کند. از این رو پیشنهاد می‌شود که کشورهای حوزه‌ی خزر درآمدهای نفتی خود را در توسعه زیرساخت‌های خود هزینه کنند و به متنوع سازی اقتصاد خود بپردازند.
 ۳. روندهای موجود در حوزه‌ی خزر بر امنیت انرژی اروپا تأثیر گذار است؛ زیرا مهم‌ترین مؤلفه امنیت انرژی اروپا نحوه تأمین انرژی است. اتحادیه اروپا عمده گاز طبیعی خود را از روسیه وارد می‌کرد اما تهاجم روسیه به اوکراین باعث شد که اتحادیه اروپا و آمریکا تحریم‌های متعددی را علیه حوزه‌های مختلف اقتصاد روسیه از جمله بخش انرژی اعمال کنند. به همین دلیل، اروپای شرقی و مرکزی از کمبود گاز رنج بیشتری خواهند برد. برای جبران کمبود انرژی، اتحادیه اروپا به دنبال یافتن تأمین کنندگان جایگزین است. حوزه دریای خزر ظرفیت بالایی برای تأمین انرژی مورد نیاز اتحادیه اروپا دارد.
- یکی از راه‌حل‌های اتحادیه اروپا برای واردات انرژی مسیرهای غیر روسی است. حوزه‌ی خزر زیرساخت‌های عظیمی برای صادرات انرژی به اتحادیه اروپا ندارد. در شرق دریای خزر، خطوط لوله صادرات انرژی به غرب از روسیه عبور می‌کند. علاوه بر این، چین سرمایه‌گذاری زیادی در شرق دریای خزر انجام می‌دهد و این کشورها از همکاری با چین از نظر سیاسی و اقتصادی سود می‌برند. این روندها شرایط خوبی را برای رقابت اروپا با چین در شرق دریای خزر ایجاد نمی‌کند و دیپلماسی انرژی چین در حوزه‌ی خزر باعث می‌شود تا اتحادیه اروپا برای واردات انرژی به مناطقی هم‌چون خاورمیانه وابستگی بیشتری پیدا کند.

منابع و مأخذ

فارسی:

- دهشیری، محمدرضا، کاظمی، علیرضا، و سورتچی، محمدرضا (۱۳۹۹)، «سیاست های امنیت انرژی اتحادیه»، دانش تفسیر سیاسی، ۲(۳): ۱۱۵-۱۴۱.
- سلطانی، علیرضا و بهمنش، رضا (۱۳۹۰)، «اتحادیه اروپا و چالش های امنیتی انرژی»، فصلنامه مطالعات روابط بین الملل، ۱۳۹۰ ۴(۱۷): ۲۱۱-۲۴۱.
- مرکز مطالعات زنجیره ارزش (۱۴۰۰)، «چین در جست و جوی نفت و گاز» ۱۲ مرداد، قابل دسترسی در: <https://vcmstudy.ir/?p=12126>.

انگلیسی:

- Adibe, Raymond, Nwangwu, Chikodiri, Ezirim, Gerald, and Egonu, Nnamdi (2018), "Energy hegemony and maritime security in the Gulf of Guinea: rethinking the regional trans-border cooperation approach." **Review of African Political Economy**, 46(160): 336–346 .
- Asiedu, Elizabeth and Lien, Donald (2010), "Democracy, Foreign Direct Investment and Natural Resources." **SSRN Electronic Journal**, 84(1): 99-111.
- Becquelin, Nicolas (2000), "Xinjiang in the Nineties." *The China Journal*, 44: 65–90 .
- Beehner, Lionel (2006, June 26), "Documenting Andijan." **Council on Foreign Relations**. At: <https://www.cfr.org/background/documenting-andijan>.
- British Petroleum (BP) (2022), "BP Energy Outlook: 2022 edition." At: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf>.
- Bruegel (2022) "Preparing for the first winter without Russian gas",. At: <https://www.bruegel.org/blog-post/preparing-first-winter-without-russian-gas> (28, February 2022.)
- Chaudhary, Smriti. "India Responds to China's Plans to Bypass Malacca Straits By Militarizing Indian Ocean Islands." At: <https://eurasianimes.com/india-responds-to-chinas-plans-to-bypass-malacca-straits-by-militarizing-indian-ocean-islands/> (2020, August 26.)
- Chestney, Nina. "Factbox: How can Europe get gas if Russia's supply is disrupted?" At: <https://www.reuters.com/business/energy/how-can-europe-get-gas-if-russias-supply-is-disrupted-2022-05-11/> (2022, May 11.)
- Chevalier, Jean Marie (2006), "Security of energy supply for the European Union." **European Review of Energy Markets**, 1(3): 1–20 .
- ChinaDaily (2019), "10 amazing Belt and Road Initiative projects." At: http://www.chinadaily.com.cn/a/201904/04/WS5ca53641a3104842260b44e9_9.html (2019, April 4.)

- Coate, Roger A., Jeffrey W. Griffin, and Steven Elliott-Gower (2015), “Interdependence in International Organization and Global Governance.” **Oxford Research Encyclopedia of International Studies**, At: <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-110> (2017 November 20.)
- Dubois, Ute & Meier, Helena (2016), “Energy affordability and energy inequality in Europe: Implications for policymaking.” **Energy Research & Social Science**, 18: 21–35 .
- Edmond, Charlotte (2022). “How much energy does the EU import from Russia?” At: <https://www.weforum.org/agenda/2022/03/eu-energy-russia-oil-gas-import/> (2022, March 17.)
- European Council (2022), “Impact of Russia’s invasion of Ukraine on the markets: EU response.” At: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/impact-of-russia-s-invasion-of-ukraine-on-the-markets-eu-response/> (2022, June 28.)
- Fassihi, Farnaz & Myers, Steven Lee (2021) “China, with \$400 Billion Iran Deal, Could Deepen Influence in Mideast” At: <https://www.nytimes.com/2021/03/27/world/middleeast/china-iran-deal.html> (2021, March 29.)
- Gachayev, Sadig (2022), “Azerbaijan-China relations in background of Azerbaijan’s oil and gas sector.” At: https://azertag.az/en/xeber/Azerbaijan_China_relations_in_background_of_Azerbaijan_soil_and_gas_sector-1779183 (2021, May 12.)
- Glaser, Charles. L (2013), “How Oil Influences U.S. National Security.” **International Security**, 38(2):112–146 .
- Global Times (2022), “New China-Turkmenistan natural gas field in operation.” At: <https://www.globaltimes.cn/page/202206/1268601.shtml> (2022, June 20.)
- Gulcemal, Tuba (2020), “Effect of human development index on GDP for developing countries: a panel data analysis.” **Pressademia**, 7(4): 338–345 .
- Güney, Nurşin. A. & Korkmaz, Vişne (2014). “The Energy Interdependence Model between Russia and Europe: An Evaluation of Expectations for Change.” **Journal of International Affairs**, 19 (3): 35-59.
- Hall, Gregory & Grant, Tiara (2009) “Russia, China, and the Energy-Security Politics of the Caspian Sea Region After the Cold War.” **Mediterranean Quarterly**, 20(2):113–137 .
- Heinrich, Andreas & Pleines, Heiko (2015), “Mixing geopolitics and business: How ruling elites in the Caspian states justify their choice of export pipelines.” **Journal of Eurasian Studies**, 6(2): 107–113 .
- Horta, Loro (2022), “The China–Russia condominium in Kazakhstan.” At: <https://www.eastasiaforum.org/2022/03/04/the-china-russia-condominium-in-kazakhstan/> (2022, March 6.)
- Human Rights Watch Briefing Paper (2006), “The Andijan Massacre One Year Later, Still No Justice.” At: <https://reliefweb.int/report/uzbekistan/uzbekistan-andijan-massacre-one-year-later-still-no-justice> (2006, May 11.)
- Morningstar, Richard L., Simonyi, András, Khakova, Olga & Markina, Irina (2021), “European energy diversification: How alternative sources, routes, and clean

- technologies can bolster energy security and decarbonization.” At: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/european-energy-diversification-how-alternative-sources-and-routes-can-bolster-energy-security-and-decarbonization/> 2021, October 26.
- EIA (2013), “Overview of oil and natural gas in the Caspian Sea region.” At: https://www.eia.gov/international/analysis/regions-of-interest/Caspian_Sea (2013, August.)
 - International energy agency. (2007), **World Energy Outlook 2007: China and India Insights** (1st ed.), Paris, oecd.
 - Karatayev, Marat & Hall, Stephen (2020), “Establishing and comparing energy security trends in resource-rich exporting nations (Russia and the Caspian Sea region).” **Resources Policy**, 68: 1-10 .
 - Khan, Abdullah (2019), “The Malacca Dilemma: A hindrance to Chinese Ambitions in the 21st Century – Berkeley Political Review.” At: <https://bpr.berkeley.edu/2019/08/26/the-malacca-dilemma-a-hindrance-to-chinese-ambitions-in-the-21st-century/> (2019, August 26.)
 - Kubicek, Paul (2013), “Energy Politics and Geopolitical Competition in the Caspian Basin.” **Journal of Eurasian Studies**, 4(2):171–180 .
 - Middle East monitor (2022). “Qatar advances talks over China investment in gas field.” At: <https://www.middleeastmonitor.com/20220617-qatar-advances-talks-over-china-investment-in-gas-field/>
 - Nabiyeva, Komila (2019), “Win-win or Win-lose? China-Kazakhstan Energy Cooperation within the Belt and Road Initiative.” At: <https://fid4sa-repository.ub.uni-heidelberg.de/4176>
 - Nye, Joseph. S. (1987), “Power and Interdependence Revisited [Review of Power and Interdependence, by R. O. Keohane].” **International Organization**, 41(4): 725–753 .
 - Odutola, Abiola (2020), “Explainer: What does GDP actually mean, and how does it affect you?” At: <https://nairametrics.com/2020/08/27/explainer-what-does-gdp-actually-mean-and-how-does-it-affect-you/> (2020, August 27.)
 - OHCHR (2022) “Bachelet calls for urgent probe into deadly protest in Uzbek city of Nukus.” At: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/07/bachelet-calls-urgent-probe-deadly-protest-uzbek-city-nukus> (2022, July 5.)
 - Paramonov, Vladimir & Stokov, Alexei (2015), “China in the Oil and Gas Branch of Turkmenistan.” **Central Asia and The Caucasus**, 16(3–4): 176–185.
 - Pruitt, Sarah. (2018), “How a Five-Day War with Georgia Allowed Russia to Reassert Its Military Might.” At: <https://www.history.com/news/russia-georgia-war-military-nato> (2018, September 4.)
 - Putz, Catherine (2022), “Pipeline Critical to Kazakh Oil Exports Ordered to Halt Operations by Russian Court.” At: <https://thediplomat.com/2022/07/pipeline-critical-to-kazakh-oil-exports-ordered-to-halt-operations-by-russian-court/> (2022, July 7.)
 - Rich, Paul. B. (2009), **Crisis in the Caucasus: Russia, Georgia and the West**, (1st ed.). Brussels: Routledge.
 - Reuters. (2011), “Iran warns China over South Pars gas deal-report.” At: <https://www.reuters.com/article/iran-china-gas-idAFHOS76316920110617> (2011, June 17.)

- Russell, Martin (2020), "Energy security in the EU's external policy." At: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_IDA\(2020\)649334](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_IDA(2020)649334) (2020, March 13.)
- Shaffer, Brenda. (2021). "The Trigger for War: Energy in the 2020 Armenia-Azerbaijan War." At: <https://www.fdd.org/analysis/2021/12/07/the-trigger-for-war/> (2021, December 3.)
- Sovacool, Benjamin. K. (2012), "Energy security: challenges and needs." **WIRES Energy and Environment**, 1(1): 51–59 .
- Statista. (2022). "Gross domestic product (GDP) of China 1985–2027." At: <https://www.statista.com/statistics/263770/gross-domestic-product-gdp-of-china/>
- Statista. (2023). "EU dependence on Russian oil by country." At: <https://www.statista.com/statistics/1298031/dependence-on-russian-oil-in-the-eu-and-uk/>
- Stegen, Smith. K. & Kuszniur, Julia (2015), "Outcomes and strategies in the 'New Great Game': China and the Caspian states emerge as winners." **Journal of Eurasian Studies**, 6(2): 91–106 .
- Szulecki, Kacper. (2017), **Energy Security in Europe: Divergent Perceptions and Policy Challenges (Energy, Climate and the Environment)** (1st ed. 2018 ed.). Devon, Palgrave Macmillan .
- Tandilashvili, Dana. (2015), "Classical Realist and Norm-Based Constructivist Analysis of Russia's Invasion of Ukraine and Annexation of Crimea." **Towson University Journal of International Affairs**, 49(1): 1–14.
- Tehran Times (2019), "Sinopec still negotiating to develop Iran's Yadavaran oilfield." At: <https://www.tehrantimes.com/news/439379/Sinopec-still-negotiating-to-develop-Iran-s-Yadavaran-oilfield> (2019, August 18.)
- The State Council Information Office of the People's Republic of China. (2021, September). "Xinjiang Population Dynamics and Data." At: <http://www.scio.gov.cn/zfbps/32832/Document/1713594/1713594.htm> (2021, September.)
- Tsereteli, Mamuka. (2020), "Escalation in Karabakh: Implications for the Southern Gas Corridor." At: <https://www.mei.edu/publications/escalation-karabakh-implications-southern-gas-corridor> (2020, October 28.)
- UNDP (2022), "Human development report 2021/2022 overview." At: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2021-22> (2022, September 8)
- Vogler, John (2013), "Changing conceptions of climate and energy security in Europe." **Environmental Politics**, 22(4): 627–645 .
- Wang, Feng & Wu, Min (2021), "The Impacts of COVID-19 on China's Economy and Energy in the Context of Trade Protectionism." **International Journal of Environmental Research and Public Health**, 18(23): 1-23.
- Website of the president republic of the Uzbekistan, (2022), "The Leaders of Uzbekistan and China Opt for Further Strengthening of Comprehensive Strategic Partnership." At: <https://president.uz/en/lists/view/4962> (2022, February 5.)
- Workman, Daniel, (2022). "Top 15 Crude Oil Suppliers to China." At: <https://www.worldstopexports.com/top-15-crude-oil-suppliers-to-china/> (2022, June 23.)
- Yishan, Xia (2000), "China-Russia Energy Cooperation: Impetuses, Prospects and Impacts." At:

<https://www.bakerinstitute.org/media/files/Research/13beaff4/china-russia-energy-cooperation-impetuses-prospects-and-impacts.pdf> (2000, May.)

- Yongnian, Zheng & Chi, Zhang (2018), “The Belt and Road Initiative and China’s Grand Diplomacy.” **China and the World**, 01(03): 1850015